

Najstarejši znani venetski napis: *Es 120

V nekem sončnem preblisku oktobra 1985 je M. Bor poimenoval svoje "filološko" pisanje "nedolžna venetska pravljica". Podpisani, ki mu je zbiranje in preučevanje pravljič hkrati konjiček in poklic, je zato tembolj rado vedno nastavil uho ti novi nesluteni pravljici. Ker je na padovanski univerzi poslušal marsikaj – od paleoetnologije, ki jo je predaval tedanji rektor, arheolog C. Anti, do venetskih dialektov (romanskih), ki jih je razlagal lingvist C. Tagliavini – in ker je v prostem času na svojih potepih po okolici prišel ne samo v Este in tamkajšnji muzej, ampak tudi na najvišji vrh Evganskega gričevja, Monte Venda (!), ga pisanje uglednega slovenskega pesnika o davni preteklosti dobro znanih krajev in o tamkajšnjih epigrafskih spomenikih kajpada ni moglo pustiti hladnega. Bolj čudno je to, kako je zdržal štiri leta, ne da bi se "popraskal", čeprav ga je včasih hudo srbelo...

Ko se je zdajle namenil – bržkone zadnjič – oglasiti v starovenetski pravdi, mu je nerodno, saj pri najboljši volji ne ve, kako naviti strune, da bi se njegovemu oponentu spet ne "zehalo", kot se mu je novembra 1989 (tako pravi), ob branju Venetske pustolovščine v DELU–KL. Ali ni za pisca najhujše, če se bravec dolgočasi? Posebno težko je, ko se lotevaš nečesa, kar naj ne bo ne filozofska diskvizicija ne (krivo)verski disput, ne tehnična razprava ne matematični traktat ne računalniško kopičenje podatkov. Navsezadnje so tudi filologi bitja iz kosti, kože in mesa, z žlezami, ki izločajo vse mogoče za življenje koristne sokove (celo žolč!), zato brez zamere, če se podpisanemu ne bi posrečilo vztrajati prav do konca v strogo mirnem tonu. Ni lahko pisati hladno, zadržano, ko te pa snov sama kakor vabljiva Sirena vleče v skušnjavo. Od pesnika, neuničljivega epigramatika, avtorja nešteti ošpičenih puščic, veččega v vojskovanju z vsakršnim orožjem – gorjačo, fračo, sekuro, rapirjem itn. – podpisani po vsem tem vendarle lahko upa na kanček razumevanja. Če včasih sam seže po orožju, ki se kliče ironija, vseeno ne bi rad, da bi jo kdo razumel in razglašal za "žaljivo smešenje". Tisti, ki se bojujejo s peresom, morajo biti vsak hip pripravljeni, da bo z nasprotne strani priletelo kaj nepredvidenega, in morajo to znati prenesti, ne da bi jim zavrela kri. Kritičnik nikoli ne sme pozabiti, da zraven sto in sto nevtralnih, neprizadetih bravec, uživačev, željnih samo spektakla (češ: Zdaj bomo videli, kako se dajejo, kdo bo koga

ipd.), ta in oni pričakuje tudi resno besedo in sodbo, pojasnitev morebitnega dvoma, ki kljuje, in ne nazadnje, da bi tudi tisti, ki je morda nehote sprožil ves ta (venetski) cirkus ali pa se iz kakršnekoli pobude vključil v krožni ples kasneje, gotovo rajši kot "lop po glavi" slišal spodobno, trezno, mirno besedo.

Toliko za uvod k prispevku, ki ima namen pokazati, kako je s "slovenskostjo" najstarejšega venetskega napisa. Če bi bilo res, kar trdijo "venetofili", bi to bil svojevrsten "svovenje obace", tako pa je zaradi častitljive starosti samo mikaven dokument jezika in kulture enega izmed staroitalskih narodov – v zahodni smeri Slovincem najbližjega – in nič več.

*

Pri hidrogeoloških delih za odtočni kanal Lozzo ("lo scolo di Lozzo") nad pokrajinsko cesto Montagnana-Este, 200 m stran od Ponte della Torre, je bila leta 1937 izkopana iz struge, 5 m globoko, bronasta skleda, ki jo je eden delavcev prikrikl in odnesel domov. Šele ko je čez skoraj trideset let spet prišla na površje in nato še v strokovne roke, se je pokazalo, da je na njej napis: ne kakršenkoli, ampak pravi, najstarejši danes znani venetski napis – *Es 120 – nastal najkasneje sredi 6. stoletja pr.n.št. Zaradi njegove starosti in relativne dolgotosti – 50 črk, scriptio continua, brez vsakršnega ločila –

ALKOMNOMETLONŠIKOSENENOGENESVILKENIS-HORVIONTEDONASAN –

ni težko razumeti, zakaj je med venetologi zbudil zanimanje in več poskusov branja (Prosdocimi 1968, 1978 in 1988, Lejeune 1971 /1972/, Untermann 1980). Kontinuirani napisni pas je A.L. Prosdocimi v svoji najnovejši poskusni razlagi (1988) razdelil takole:

ALKOMNO METLON ŠIKOS ENOGENES VILKENIS HORVIONTE DONASAN.

Zraven je ugotovil, da vsaj trije od sedmih postuliranih sestavnih členov (besed) niso absolutne neznanke, ampak so že v evidenci od drugod: 1. enogenes, gl.napis Pa 3 bis, kjer je Bor (str.265) za venetsko zvezo Enogenei Enetioi predložil branje "Jéno genéje netijoj" – Ino goneje (=in goneč) podnetuj, ali "v sodobni slovenščini" – Spodneti ga, da bo drvel... 2. vilkenis, prim. napis Pa 31 – vilkeni – na drugem kamnu, vložku bronastega prstana I Veneti antichi, 1988, sl.283; 3. donasan: Prosdocimi šteje to besedo za 3.os.plur. "aktivnega" aorista,

nekako v rodu s "sigmatičnim" aoristom donasto (ta zadnji je očitno stalna formula, ki je ni dovoljeno brati poljubno, zdaj tako zdaj drugače, ne glede na še ne dokončno ugotovljeni pomen, v Venetih pa je vseeno "razrešena", in sicer na dva med sabo nespravljiva načina: a. "ob/pri nas tu" (str.270 in do str.365 še štirikrat); b. "dajem, donašam, darujem" (od str.214 do 362 več kot desetkrat, medtem ko ji Bor po trenutni "potrebi" pripisuje nekaj različnih slovenskih pomenov: a. "do nas on", b. "pri nas on", c. "donesen, prinesen" (part. pas.), s pripombo, češ saj "je prevod /le kateri od treh?/ v prav ljubeznivem skladju z okoliščinami. Kupa je z znojja evganejskih hribov in napis je veljal popotnikom, ki so na svoji poti niz gor zavili proti krčmi, kjer jih je čakala osvežujoča kapljica"... Kajpada z deklariranim "ljubeznivim skladjem" prevoda in "okoliščin"(?) ne vemo prav, kaj bi, saj takega "skladja" ni: to je samo pesniški privid in ne znanstvena kategorija. Po zunanji, čisto formalni plati bo vsakdo na lastne oči najprej videl, da je število besed priredbe napisa *Es 120 v Naših davnih prednikih mimogrede naraslo za celih sto odstotkov: od Prosdocimijevih 7 na 14 (ali celo 16). In zdaj si oglejmo to čarovnijo še od bliže: v prvo vrsto dajem Borovo priredbo venetskega izvornika, podnjo pa njegov slovenski "prevod", ki naj bo na ljubo neposredni primerjalnosti natisnjen interlinearno:

ALKOMNO METL ONŠI KO SENO

Lakomno je (po)metel vase, ki je sëm

GENE SVIL KE NIZ HOR VIONTJE

gnaje zavil, ko je niz gor potujoč

DO NAS AN

do nas on (prišel)

V svoji prepesnitvi se Bor sproti "išče" ali "lovi", kakor pravimo takemu početju, ker se pač popolnoma prepušča domišljiji. Tako npr. za zadnjih 13 črk predlaga še eno alternativno verzijo, s čudno pomnožitvijo števila besed enozložnic (... BI ON TE DO NAS AN) in seveda z novim "prevodom": ... "bil ob tej (skodelici) pri nas on".

Vendar tudi s tem navdiha ni konec; napis Boru še naprej ne da miru. Takole pravi:

"Možno pa je tudi brati donasan – donešen, prinešen (!). V tem primeru nastane vprašanje, ali pomeni to: ko ga je prineslo sem do nas, se pravi (bil je donešen) v

smislu prispodobe, ali pa je bil donešen dobesedno. Kako? Najbrže na nosilnici, saj ni izključeno, da so tudi Veneti kakor drugi njihovi sodobniki (Etruščani, Rimljani) imeli nosila za imenitnejše ljudi" (Veneti, 300).

Kako dopovedati pesniku, da je preskakovanje stoletij brez upoštevanja sprememb kulturnih in socialno-ekonomskih razmer grob, nedopusten anahronizem? Severozahodno od naselja Ateste (danes Este) po močvirnati ravnini blizu reke At(h)esis (danes Adige) in še rajši po peščenih rečnih nanosih (eden takih je tudi grič Lozzo), so si stari Veneti, kot kažejo arheološka izkopavanja, postavljali "koče, največ pravokotnega tlorisa (spričan pa je tudi okrogel tloris), samo z enim prostorom; letega so omejevale stene iz gline ali iz surovih opek, z lesenimi oporniki, na katerih je slonela streha, krita s slamo in suho travo... Tla so bila iz tolčene ilovice ali iz peščenčevega drobirja... Precej revna slika." (Prosto po G. Fogolari, *I Veneti antichi*, 1988, str.151). Ne da bi preiskovali, kdaj so nosilnice prišle v rabo pri Rimljanih (bržkone nam plavajo pred očmi iz filmskih super-spektaklov, ki razkazujejo blišč visoko razvitega cesarskega Rima), miže lahko pribijemo, da sredi 6. stoletja pr.n.št. (se pravi ob nastanku napisa *Es 120) ni misliti ne na prenašanje kakih venetskih "imenitnikov" v nosilnicah ne na brezciljno (v današnji govorici "turistično") potepanje po Evganskih hribih z obiskovanjem krčem v znožju teh hribov...

M. Bor se med drugim zavzema – teoretično – za nekaj, kar bi tudi jaz vsak hip sopodpisal: "Razumljivo je, da je nujno potrebno pri tolmačenju slednjega napisa, če nočemo mahitati mimo, pomisliti med drugimi pomembnimi podatki, ki jih imamo o njem, predvsem na to, na kakšnem predmetu je ta napis in čemu je pravzaprav služil" (Veneti, 299). Vendar potlej – v praksi – tega žal ne upošteva in mu je deveta skrb, kaj so ugotovili venetologi, med njimi prav posebej A.L. Prosdocimi, ki je napis *Es 120 ne samo prvi objavil, ampak nam hkrati povedal vse, do česar se je po natančnem študiju dokopal v zvezi s posodo, ki ga nosi.

Zelo laična, skrajno poenostavljena je Borova trditev, da gre "za čašo ali skodelico" in da so takšne posode "že od pamtiveka rabili za uživanje jedače in pijače". (Tu bi bilo smotrno odločiti se kar takoj ali za prvo ali za drugo; slovenska snovna kultura in ustno izročilo /če naj bi bili Slovenci Venetom blizu jezikovno, zakaj ne bi tu in

tam Bor poskušal pritegniti v razpravo tudi kakšno slovensko–venetsko kulturno paralelo, namesto da le-te čisto prepušča J.Šavliju!/? poznata namreč samo eno večnamensko posodo: svinjsko korito! Ker pa je v nadaljevanju, kakor smo videli, govor le o "osvežujoči kapljici", pomeni, da je Bor že oddal svoj preferenčni glas za to, da je "čaša ali skodelica" rabila v prvi vrsti za pitje). Kaj pa je dejansko na stvari? Bronasta posoda (kantharos) z napisom *Es 120 najbrž nikoli ni bila namenjena za vsakdanjo rabo, ne zasebno–družinsko, ne javno–gostilniško. Zato je govoričenje o krčmi spet ena z ničimer podprtih Borovih domislic. Najverjetneje gre za votivno posodo, saj so bili po najbližji okolici kraja, kjer se je našel ta kantharos, posejani razni votivni predmeti, ki kažejo, da je nekje tam blizu moralo biti svetišče na čast svetima dvojčkoma (Dioskuroma, Kastorju in Poluksu; njunega prvotnega venetskega imena zdajle sicer ne poznamo, vendar pa je svetišče, dokumentirano na nekdanjih venetskih tleh, ko so bila že polatinjena, zaradi obilice zelo starih najdb dovoljeno suponirati že za starovenetski čas).

Previdnost venetologov pri obravnavi prvega znanega venetskega napisa, večkratni poskusi branja, pretehtavanja posode in njene namembnosti, vse to si M. Bor neko- rektno razlaga takole: "Bronasta skodelica ali čaša... povzročča venetologom zaradi svoje nenavadnosti hude preglavice... Mnoga ugibanja okoli nje izdajajo popolno nemoč uradnih razlagalcev pred tem napisom, ki je nam, ker izhajamo s praslovanskih in kar recimo tudi praslovenskih izhodišč, saj so v venetsčini mnoge posebnosti, ki jih poznamo še danes v slovensčini, razumljive brez posebnega truda." Pri tem nam ni jasno, kaj je njemu "razumljivo". Morda napis? Da to ne drži, se lahko prepriča vsak sam, prvič na začetku tega sestavka, kjer smo ga (napis) nalašč podali v zvesti transkripciji, drugič na koncu, kjer "napis" sintaktično ne gre skupaj s plur. "razumljiva". – Nemara "mnoge venetske posebnosti, ki jih poznamo še danes v slovensčini"? Tudi te ne, ker so sicer v množini, ampak ženskega spola. – Tako smo prišli – per exclusionem – do "praslovanskih in kar recimo tudi praslovenskih izhodišč": le–ta so namreč edino, kar lahko povežemo s plur.n. "razumljiva"!

Neverjetna, militantna venetofilska samovšečnost ne priznava in ne trpi zraven sebe nobene druge resnice razen tiste, ki je bila razodeta slo–venetskemu Mojzesu

na atestinskih tablicah. (Če je svetopisemski M. na gori Sinaj dobil dve kamniti tabli s postavo v 10 zapovedih, ga naš M. gladko prekaša, saj je na bronastih "gramatikalnih" tablicah – po lastni intuiciji ali s pomočjo "šajnaste" boginje Rejtije – prebral 16 slovanskih oblik s slovansko morfologijo. O tem zlatem jajcu v venetofilskem kurniku je bilo doslej že toliko in tako glasnega kokodakanja, da nas od njega bolijo ušesa, zato prim. zgoraj, str. 79–81 naše brošure.) Ali je potemtakem sploh mogoče pričakovati kaj drugega kot zaničljivo pripombo o "popolni nemoči uradnih razlagalcev pred tem /in vsakim venetkim/ napisom"? O "nemoči" t.i. "uradnih razlagalcev" venetskih napisov so naši venetofili zadnji, ki bi imeli pravico povzdigovati svoj glas. Sicer se pa venetologi še zmenijo ne za "brenčanje muh" okoli svojih ušes; kakor so si že doslej pomagali predvsem s kvaliteto lastnega dela, tako bojo to znali tudi zanaprej. Strah pa me je nečesa drugega: kaj se ve, po Borovem zgledu (v njegovih pripombah k moji Venetski pustolovščini – DELO-KL 14. dec.1989 – so namreč apostrofirane "oficierna italijanska, francoska in nemška venetologija") bi se nekega dne lahko našel v Italiji, Franciji, Nemčiji ali kje drugje na svetu kdo, ki bi na vsem lepem namesto o Boru & comp. začel govoriti o "uradni slovenski" venetologiji ali – bogvedaj – filologiji, historiografiji etc. Če namreč še kaj veljajo temeljna pravila logike, bi tujci imeli do tega enako pravico, kot si jo pri nas ležerno prilašča M. Bor. Potemtakem le stran – v koš z atributi à la "uradna", "oficierna/oficielnost" znanost (zgodovina, venetologija ipd.)!

In še nekaj v zvezi z močjo-"nemočjo" venetologov (seveda tujih, ker domačih za zdaj ne vidim): M. Bor mi bo že moral odpustiti, če zaradi nezaupanja v "metodo" dela slovenskih veneto-filov (=ljubiteljev, amaterjev) pripisujem večjo težo izsledkom tujih strokovnjakov. Ne morem si kaj: zbujajo mi več zaupanja in jim zato pač rajši prisluhnem. Če slovenski "strokovnjak" (ki si želi, da bi ga "naša znanost... povabila na simpozij, kjer bi... skušal pojasniti" atestinske gramatikalne tablice) vztrajno – že leta – udriha čez venetologe, češ da v napisih, ki si jih prizadevajo razrešiti, ne vidijo skoraj nič drugega kot vrsto imen, je res čudno, da takrat, ko je (najbrž zelo premišljeno in ne po naključju) enkrat le prevagala odločitev za neimensko branje, Bor tega ne sprejme, ampak seže – zanalašč? – po nasprotni onomastični reši-

tvil! Pred očmi mi je beseda "teuta", ki je starim Venetom pomenila najbrž toliko kot Latincem "civitas", v knjigi o Venetih (288) pa je deklarirana za moško ime (kakor slov. Jaka, Miha itn.)

Ker me je neko jezno pero že obsodilo za "drobnjakarja" (DELO-KL, 21.dec.1989), se nimam več česa bati in v napisu *Es 120 mirno lahko pokažem s prstom nekaj resda "drobnih" – vendar za venetofilsko "metodo" tipičnih – prijemov pri ravnanju z izvorniki: z vrtnikom j med črki št.42 in 43, s spremembo 34. črke iz s v z (niz), s preinterpretacijo 35.črke – h – v g (slov. gor), 38.črke – v – v b ("betatizem") in 49.črke – a – v o (vrnitev iz "akanja" v namišljeno prvotno stanje!) je Bor dosegel, kar je želel oz. kar je potreboval za vsako ceno: berljivost – čeprav le navidezno – v slovenskem ključu! Slavni "betatizem" in nič manj slavno "akanje" sta mu pri tem samo deus ex machina, s čimer se rešuje iz filoloških zadreg tam, kjer ni nobenega izhoda več. Če kdo ne bi bil tega še spregledal, naj odpre oči vsaj tule: od treh a-jev v našem napisu je bil proglašen za sad "akanja" in rehabilitiran v o samo eden – zadnji; od dveh črk v pa je morala biti žrtvovana na oltar "betatizma" le druga, medtem ko je prva – na 27.mestu – ostala nespremenjena, ker je bila pač Boru potrebna v izvorni podobi: svil=zavil!...

Kako drugače smo temu stregli nekoč zdavnaj v Gorici: gimnaziji s Krasa, z Vipavskega in iz Brd smo sponašali svojim tolminskim sošolcem v njihovem govoru prav ta dva pojava: betatizem in akanje. Na njihovo jezo in naše veselje smo jih dražili s tole šaljivo rečenico: "Maje kavi-la davr kanj – gari teče, dal leti!" (Moja kobila dober konj – gor teče, dol leti) Čeprav se nam o znanstveni fonetiki takrat še sanjalo ni, navedena rečenica vendarle imenitno ustreza eni bistvenih fonetičnih zakonitosti, ki je Bor sploh ne spoštuje: d o s l e d n o s t i.

Nadrobno morfološko-gramatikalni pretres besedišča najstarejšega venetskega napisa je venetologe spravil na misel, da v obliki dveh besed (alkomno in horvionte) morda tiči nekaj dvojinskega. Če bi na tem bilo kaj oprijemljivejšega, bi si Bor najbrž ne pustil uiti takega posladka, kot je dvojina, ampak bi veselo ugriznil v ponujeno vabo. Slovenska dvojina sredi med baltiško, lužiško-srbsko in še venetsko – si je mar mogoče misliti kaj bolj vznemirljivega?! In vendar, vsaj za zdaj, senzacije ni

bilo; nedokazana, potencialna dvojina za štart še ni pripravljena in čaka, v senci, boljših časov.

Če M. Bor zelo na kratko absolvira "nemoč" venetologov za razlago napisa, pa mi iz njegovih prezgovornih komentarjev občutimo, kako tudi on sam ni prepričan, da je res tako, kakor pravi: zanj je napis *Es 120 kratkoma "pozdrav popotniku, vrezan v čašo (skodelico). Vabilo, naj pije in je. Ker je bila najdena ob vznožju Evganskih hribov, je vsebina napisa tem bolj naravna in razumljiva. Morda celo vijuga, v kateri teče napis, ponazarja, kako se pot niz gor spušča v dolino" (Veneti, 299). Poudarjanje, kako "naravna in razumljiva" je "vsebina napisa", se mi zdi pretirano in nenaravno! Če bi vse to držalo, bi bilo odveč bravce tako vsiljivo prepričevati, kot se to dogaja še na dnu odstavka o posodah, ki da so jih "že od pamtiveka rabili za uživanje jedače in pijače", na kar je neposredno navezan stavek: "To potrjuje tudi vsebina našega napisa." (Navadna petitio principii. Skrajno neprepričljivo!) Tisto o napisni vijugi, ki naj bi ponazarjala vijugasto pot s hriba v dolino, si je sicer izmislil pesnik, zato pa še ni pesniško, ampak kvečjemu smešno zaradi pomanjkanja "znanstvene samokontrole". O tem, do kod nas lahko pripelje preveč razgreta domišljija, se lahko prepričamo ob pogledu na prizorišče izkopavanj v kraju Lozzo, kjer je bila posoda z napisom *Es 120 najdena. Situacijska slika št. 9 na str.24 knjige I Veneti antichi 1988 nam nazorno kaže, za kakšne "hribe" gre pri odvodnem kanalu Lozzo ("lo scola di Lozzo") tako v prvem planu kakor v ozadju.

*

Začeli smo z namigom na pravljico, zato še končajmo pri pravljici. Ker se vse poštene pravljice – naj si bo za otroke ali za odrasle – iztečejo veselo in srečno, tudi z venetsko pravljico ne more biti drugače. Kvečjemu se navadni pravljичni happy end tu prelije v "funny end", s čimer pa se v bistvu nič ne spremeni. Borovo "nedolžno venetsko pravljico" lahko povzamemo takole: njegov praturist je po vijugasti poti z Evganskih hribov navzdol (niz-brdo) – bodisi po svojih nogah ali na nosilnici – srečno dosegel podgorsko krčmo. Tam so mu v senci pod latnikom postregli še lepše kot v pravljici (kjer junak ponavadi dobi le "iz fingrata jest in iz rešeta pit"); v bronasti skledi so postavili predenj izbrane jedi in pijačo. Moža so naporna pot, dober zrak, použita hrana in kap-

ljica (malce pa najbrž tudi upravičeni ponos, da po 2500 letih še zmerom ni pozabljen!) tako zdelali, da je blaženo zadremal za mizo.

Mene, ki sem po naključju prišel mimo, je zažejalo, pa sem prisedel k njegovi mizi. Venetski praturist je z laktom zakrival del izpraznjene bronaste posode, tako da sem mogel dobro razločiti le konec napisa na nji: DONASAN. (Jaz ne spadam v pravljico, zato so mi pijačo prinesli v navadnem vrču, brez napisa.) V poletni soparici bi se bil najraje pridružil tovarišu Pravenetu in naslonil težko glavo čez prekrižane roke, ampak moje oči se kar niso mogle odtrgati od tistega skrivnostnega DONASANA. Po Borovem zgledu sem začel vneto preobračati črke nazaj in naprej in spet nazaj, dokler mi ni šinil v glavo "ananas" in ž njim zvezana zgodbica iz šolskih klopi:

Učiteljica je po prvomajskih praznikih dala šolarčkom za nalogo opisati PRVI MAJ. "Samo glejte – je rekla – da boste v spis obvezno vpletli tudi ananas!" Učenci so ji radi ustregli. Metka je npr. začela takole: "Mama je pred praznikom vzela cekar in šla na trg in kupila pomaranče, banane, ananas... " In tako naprej. Vsak je kaj povedal o ananasu, le ubogi Janko je napisal: "Za prvi maj smo šli na Rožnik. Otroci smo se z mammo igrali do odhoda domov. Ata pa je šel kar v gostilno in tam obsedel do noči, *a na nas* je čisto pozabil."

Po mojem se venetske in filološke uganke in rebusi v knjigi Veneti – Naši davni predniki rešujejo tako ali podobno kakor ANANAS/*a na nas* v Jankovi (osnovno)šolski nalogi.

Milko Matičetov